

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

JUDr. Martin Hapla, Ph.D.

Habilitační práce

Utilitarismus a filosofie lidských práv

Oponent

doc. Mgr. Marek Káčer, PhD.

**Pracoviště oponenta,
instituce**

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Ústav štátu a práva SAV, Bratislava

Aktuálnosť témy

Vo svojej habilitačnej práci Martin Hapla rozpracoval a obhájil utilitaristické zdôvodnenie ľudských práv, ktoré porovnal s konkurenčnými justifikačnými teóriami. Autor v texte reflektoval a kriticky analyzoval aktuálnu zahraničnú i tuzemskú literatúru, takže sa dokázal kompetentne zapojiť do prebiehajúceho filozofického diskurzu.

Prístup k riešeniu a metodológia

Pri spracovaní problematiky zvolil Martin Hapla analytický prístup: hlavnou metódou jeho práce bol kritický rozbor filozofických myšlienok iných autorov. Habilitant formuloval hlavný cieľ svojej habilitačnej práce relatívne skromne. Nechcel preukázať, že utilitarizmus je jediným spôsobom, ako udržateľne odôvodniť ľudské práva. Skôr chcel poukázať na to, že utilitarizmus má v porovnaní s inými justifikačnými teóriami určité výhody. Autor pritom obhajuje sofistikovanejšiu verziu utilitarizmu – ide o utilitarizmus pravidiel, ktorý celkový úžitok počíta v globálnom a dlhodobom horizonte, pričom do úvahy berie aj faktické premenné každodennej morálnej a právnej praxe tej-ktorej spoločnosti. Hapla tak koncipuje justifikačnú teóriu ľudských práv, ktorá dokáže generovať odpovede až po zohľadnení príslušného spoločenského kontextu, pričom tieto odpovede v zásade neplatia kategoricky, ale len pri absencii silnejšieho dôkazu opaku. Na základe takejto konštrukcie dokáže autor presvedčivo tvrdiť, že utilitarizmus nenabáda k porušeniu ľudského práva v konkrétnom prípade vždy vtedy, keď je to vo verejnom záujme, pretože z dlhodobého hľadiska by takýto prístup nevedol k maximalizácii úžitku všetkých. Zároveň však nemá problém pripustiť, že v celkom výnimočných prípadoch môže utilitarizmus porušenie ľudského práva schvaľovať, konkrétne vtedy, „ak tým môžeme zachrániť svet pred skazou“ (s. 123). Na habilitačnej práci oceňujem autorovu snahu vyhýbať sa absolutistických či kategorickým tézam, ktorá sa prejavuje najmä v tom, že autor utilitarizmu prisudzuje len komparatívne (teda relatívne) výhody v porovnaní s ostatnými teóriami.

Kvalita, správnosť a pôvodnosť dosiahnutých výsledkov

Autorove závery sú dobre vyargumentované a vecne udržateľné. Martin Hapla vo svojej práci preukázal, že má nadpriemerný analytický talent a veľmi širokú orientáciu vo vedeckých zdrojoch venovaných danej problematike. Aj napriek tomuto pozitívnemu hodnoteniu by som autorovi práce adresoval dve drobné výhrady:

Implicitné predpoklady utilitarizmu

Autor sa pochopiteľne snažil rekonštruovať utilitarizmus v čo najpriaznivejšom svetle. Podľa jeho názoru ide o teóriu, ktorá nestojí na takých sporných predpokladoch ako konkurenčné teórie a okrem toho má aj oveľa širšie pole praktického uplatnenia. Toto ústretové hodnotenie utilitarizmu však ostro kontrastuje s rezervovaným prístupom, ktorý autor zvolil pri rekonštrukcii konkurenčných teórií – teórie potrieb, teórie normatívneho aktérstva a diskurzívnej teórie. Autor týmto teóriám vyčítal, že sa nedokážu uspokojivo vyrovnáť s *is-ought* problémom bez toho, aby implicitne postulovali sporné normatívne premisy, ktoré do určitej miery idealizujú

ľudské potreby, normatívne aktérstvo či diskurzívne praktiky. Táto výčitka je vecne správna, domnievam sa však, že ju možno adresovať aj utilitaristickému zdôvodneniu ľudských práv. Ak totiž niekto tvrdí, že rešpekt k ľudským právam vedie k maximalizácii všeobecného úžitku ľudí, potom implicitne predpokladá, že človek by sa ma snažiť o maximalizáciu všeobecného úžitku. Táto premisa pôsobí triviálne, kým nezačneme diskutovať o tom, v čom daný úžitok spočíva. Martin Hapla navrhuje dve alternatívy – buď ide o súhrn potešenia jednotlivcov alebo o súhrn ich splnených preferencií. Takéto vymedzenie však môže fungovať iba za predpokladu, že si do určitej miery idealizujeme jednotlivcov, potešenie či preferencie ktorých chceme do výsledného kalkulu úžitku započítať. Martin Hapla konštruje utilitarizmus ako teóriu reflektujúcu reálne faktické pomery. V takom prípade by však mal zobrať do úvahy, že človek pri koncipovaní toho, čo mu prináša potešenie a pri formulácii vlastných preferencií nezriedka podlieha rôznym kognitívnym skresleniam, *ex post* racionalizáciám vlastných životných volieb, ba i obyčajnej zlomyseľnosti. Dlhodobou preferenciou rozumného jednotlivca určite nebude, aby polícia smela pri výsluchoch používať aj mučenie, pretože takýto jednotelec vie, že do pozície vypočúvaného by sa jedného dňa mohol dostať aj on. Či však takúto preferenciu majú aj skutoční ľudia, z ktorých sa veľká časť mylne domnieva, že „im by sa také niečo nikdy nestalo“ (optimism bias), ostáva otázne. Dlhodobou preferenciou rozumného človeka je zákaz útočnej vojny, či však takúto preferenciu má napr. aj súčasný priemerný Rus, ostáva otázne. Aby utilitarizmus mohol justifikovať ľudské práva tak, ako si predstavuje Martin Hapla, je potrebné ho vystrojiť celým súhrnom idealizácií týkajúcich sa ľudského potešenia a preferencií. V tomto aspekte sa teda utilitarizmus až tak veľmi neodlišuje od ostatných konkurenčných teórií.

Praktické využitie utilitarizmu

Autor je presvedčený, že utilitarizmus dokáže odpovedať na celé spektrum praktických otázok. Je nepochybné, že vo všeobecnej rovine je utilitarizmus teóriou orientovanou najmä na riešenie praktických problémov, a nie teoretických špekulácií. Avšak návod, ktorý utilitarizmus ponúka – maximalizácia úžitku – nemusí byť inštruktívny pri riešení každého konkrétneho prípadu. Je to spôsobené práve tým, že pojem úžitku je veľmi vágny a v konkrétnych prípadoch vyvoláva hodnotové spory. Martin Hapla je napr. presvedčený, že konflikt ľudských práv sa dá vyriešiť pomocou utilitaristického kalkulu, pretože pojem úžitku je spoločným menovateľom kolidujúcich ústavných hodnôt. Ja však tento optimizmus nezdieľam, pretože minimálne niektoré ústavné hodnoty sú nesúmerateľné, nehovoriac o tom, že ak je úžitok funkciou splnených preferencií rôznych ľudí, potom riešenie kolízie práv bude závisieť od toho, preferencie ktorých ľudí započítame. Mnohé hodnotové spory sa nedajú vyriešiť jednoduchým pretlmočením jazyka hodnôt do jazyka úžitku, pretože na to, aby sme jazyk úžitku vôbec dokázali operacionalizovať na riešenie hodnotových sporov, v mnohých prípadoch ho musíme najskôr pretlmočiť do jazyka hodnôt. Všimnime si napr. že posledný krok testu proporcionality, resp. vážiaca formula, nepočíta s tým, že sa rôzne hodnoty nanesú na jednu spoločnú úžitkovú škálu, dôležitý je skôr ich vyvážený pomer. Domnievam sa, že Haplova verzia utilitarizmu vytvára ilúziu hodnotovo monistického sveta, zatiaľ čo skutočný svet je hodnotovo pluralistický. To však neznamená, že utilitaristický kalkul je pri riešení hodnotových kolízií celkom zbytočný.

Ako som uviedol už predtým, napriek uvedeným výhradám som presvedčený, že Martin Hapla má výrazný analytický talent. Na mnohých miestach jeho habilitačnej práce som ostal príjemne prekvapený hĺbkou jeho analytického vhľadu do problematiky. Martin Hapla sa behom posledných rokov vypracoval na popredného teoretika ľudských práv v československom kontexte.

Uplatniteľnosť výsledkov pre rozvoj odboru a v praxi

Najväčší prínos habilitačnej práce vidím v tom, že autorovi sa podarilo rehabilitovať utilitarizmus v tuzemskom právnom a morálnom diskurze, v ktorom dlhodobo požíval nezaslúžene zlú povest'. Práca môže pomôcť sudcom a sudkyňiam vyjasniť si niektoré koncepčné otázky pri rozhodovaní zložitých prípadov súvisiacich s ľudskými právami.

Formálna úprava a jazyková úroveň práce

V práci sa celkom výnimočne vyskytujú preklepy, čo však neruší celkový čitateľský komfort. Práca je štylisticky pútavo napísaná a má zrozumiteľnú štruktúru. Osobitne oceňujem, že autor na začiatku každej kapitoly avizuje, čo je jej základným tematickým okruhom a zároveň vysvetľuje, ako tento okruh súvisí s predbežnými výsledkami jeho analýzy. Takto zvyšuje plynulosť svojej argumentácie a celkovú jednotnosť diela, čo pri tuzemských monografiách ešte stále nie je ustáleným štandardom.

Otázky oponenta k obhajobe habilitačnej práce

- 1) Skúste demonštrovať na konkrétnom príklade, ako utilitarizmus dokáže súdom pomôcť pri riešení vybranej kolízie ľudských, resp. základných práv.
- 2) Utilitarizmus konštruujete ako teóriu reflektujúcu faktické premenné každodenného života. Takýto utilitarizmus teda musí pracovať s faktom, že v súčasnosti sa všeobecný úžitok vnútroštátneho právneho poriadku nekalkuluje s ohľadom na celé ľudstvo, ale len s ohľadom na určitý národ, resp. politické spoločenstvo. Politické a hodnotové preferencie, ktorých napĺňanie vytvára všeobecný úžitok, sa však menia v závislosti od toho-ktorého spoločenstva. Dajú sa na základe utilitaristického kalkulu obhájiť ľudské práva v spoločnosti, ktorá dlhodobo preferuje autoritatívny štýl vládnutia a dáva prednosť komunitaristickým hodnotám pred tými individualistickými?
- 3) Aký je vzťah medzi utilitaristickým hodnotením právnych pravidiel a hnutím *law and economics*?

Záver

Habilitačná práca JUDr. Martina Haplu, Ph.D. s názvom *Utilitarizmus a filosofie ľudských práv* **spĺňa** požiadavky štandardne kladené na habilitačné práce v odbore Teória práva.

Trnava

Dne 7. 7. 2022

podpis